

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א', 1 יח"ל, מועד חורף 2013

שאלון: 220,022115

מוגשת על-ידי: רענן נוימרק ואילנית גולדשטיין

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

פרק ראשון – קטעי מקור

הנבחים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-2.

שאלה מספר 1- דמיון ושוני בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות

סעיף א'

קושי ייחודי של התנועה הציונית, לעומת תנועות לאומיות אחרות, הבא לידי ביטוי במפה הוא: **פיזור היהודים**. בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות לעם שחי באופן מרוכז בטריטוריה מוגדרת היה העם היהודי מפוזר בכל העולם. התנועה הציונית הייתה צריכה לרכז את היהודים מכל קצוותי תבל לטריטוריה (ארץ-ישראל) שלא הייתה עדיין בידיה. שני קשיים ייחודיים נוספים של התנועה הציונית בראשית דרכה:

- **שאלת הטריטוריה:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות כאשר עמם מרוכז בטריטוריה מוגדרת, נאבקה התנועה הציונית להשגת עצמאות ביעד רחוק שהיה ריק כמעט לחלוטין מיהודים, ובו שלטה אימפריה (האימפריה העות'מאנית) שהתנגדה לשאיפות הלאומיות של היהודים.
- **התנגדות של גורמים רבים בעם היהודי:** בעוד שבקרב עמים אחרים הייתה תמימות דעים ביחס למאבק לעצמאות סבלה התנועה הציונית מהתנגדות גורמים רבים לפעילותה. בחברה היהודית התנגדו החרדים, היהודים המשתלבים והבונדיסטים לפעילות הציונית.

סעיף ב'

שתי דרכי פעולה שנקטו גם התנועה הציונית וגם התנועות הלאומיות האחרות לקידום היהודים:

- **הצבת יעד פוליטי מוגדר:** כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו לחזק את התודעה הלאומית בקרב עמיהן. במילים אחרות, מנהיגי התנועות הלאומיות ייחסו חשיבות ליצירה, טיפוח וחיזוק ההכרה בעמיהן שיש לפעול להשגת עצמאות באמצעות טיפוח שפת הלאום והדגשת המסורת והמורשת הייחודיות של העם.
- **קידום המטרה באמצעות בריתות פוליטיות:** כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו להשיג עצמאות לעמיהן באמצעות שיתוף פעולה עם מדינות שהיה להן אינטרס לסייע למאבק. כך לדוגמה חתמה פרוסיה על "ברית המכס" עם המדינות הדוברות גרמנית

שהחלה את תהליך האיחוד של גרמניה ועל ברית עם אוסטריה שאפשרה כיבוש שטחים גרמניים מדנמרק. התנועה הציונית ניסתה לשתף פעולה עם האימפריה הבריטית. בתחילה באמצעות התיישבות באוגנדה בחסות הבריטים ובהמשך באמצעות הצהרה פרו-ציונית – הצהרת בלפור – שבה התחייבו הבריטים לסייע להקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל.

הדגמת **אחת** מדרכי הפעולה; **קידום המטרה באמצעות בריתות פוליטיות** בפעילותה של התנועה הלאומית הגרמנית:

המלחמה של פרוסיה ואוסטריה נגד דנמרק: ב-1864 כרת ביסמרק ראש ממשלת פרוסיה ברית עם אוסטריה ושתי המדינות כבשו מדנמרק את הנסיכויות שלזוויג והולשטיין בהן חיו עמים דוברי גרמנית במטרה לצרף אותן לאיחוד.

דוגמה **נוספת**: **הצבת יעד פוליטי מוגדר**: השאיפה לעצמאות בגרמניה התמקדה **בלאומיות אתנית** – רומנטית שהתבססה על אגדות עממיות, מיתוסים קדומים, הערצת גיבורים היסטוריים ושירים עממיים. מי שמזוהים יותר מכל עם חיפוש המורשת הגרמנית האוטנטית הם האחים **יעקב ווילהלם גרים** שפעלו בתחילת המאה ה-19 לרכז את הסיפורים ואגדות העם מהכפרים והעיירות הנידחים ביותר. בספרם "מעשיות האחים גרים" ליקטו האחים גרים סיפורי מעשיות גרמניים שסופרו במהלך מאות שנים. שניים מהסיפורים הנודעים הם "עמי ותמי" (הנזל וגרצל) ו"כיפה אדומה". סיפורי האחים גרים סייעו לטיפוח הלאומיות הגרמנית הרומנטית כיוון שהם סיפרו את סיפורם של האנשים הפשוטים הקרובים לטבע וכך הציגו את "הרוח הגרמנית האמיתית" ("הפולק" – "רוח העם"). במקביל לפועלם של האחים גרים השפיעו שורה של פילוסופים על עיצוב הלאומיות הגרמנית. אחד הבולטים שבהם היה **יוהן גוטפריד הרדר** שנחשב אבי הלאומיות הגרמנית משום שקרא למשכילי גרמניה לחדול מחיקוי התרבות הצרפתית ובמקום זאת לטפח את המסורת והתרבות הגרמניים הייחודיים. לתפיסתו של הרדר "רוח העם" טבועה בשפה, בשירה, באגדות עם, בפתגמים, באורח החיים ובמנהגים ולכן יש לחקור וללמוד תחומים אלו.

שאלה מספר 2- צמיחת התנועות הלאומיות באירופה וצמיחת התנועה הציונית

סעיף א'

על פי הקטע- **שתי השפעות** של הלאומיות באירופה על צמיחת הציונות:

- **התעוררות לאומית באירופה** – במחצית השנייה של המאה ה-19 עוברת אירופה כולה גל של התעוררות לאומית. תנועות לאומיות שפעלו להשיג עצמאות לעמיהן קמו באיטליה, בגרמניה, בקרב העמים הסלאביים ועמים נוספים. היהודים, שהיו עדים להתפתחות לאומית זו ולמאבקם לעצמאות של העמים באירופה שאפו גם הם להקים מדינה עצמאית. השפעה זו באה לידי ביטוי בקטע במילים: "...לראות את היהודים כעם מיוחד ולדרוש לעצמם עתיד כשאר העמים". רעיון הלאומיות שסחף את עמי אירופה השפיע גם על המשכילים היהודים, רעיון הלאומיות לחלל גם אל החברה היהודית באירופה ולכן התעוררות לאומית באירופה כולה הביאה לצמיחת התנועה הלאומית היהודית היא הציונות.

- **אכזבה מהאמנציפציה ואנטישמיות גוברת-** במרכז ובמערב אירופה קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק- אמנציפציה. היהודים השתלבו בחברה הכללית וקיוו להפוך לאזרחים שווים במדינותיהם, אך בתוך זמן קצר התברר שלמרות שוויון הזכויות נמשכת אפליית היהודים ובפועל הם נחשבים "אזרחים סוג ב'". יתרה, לא רק שהאמנציפציה אכזבה את היהודים, בתקופה זו מתגברים גילויי אנטישמיות רבים כנגד היהודים, למרות האמנציפציה ואולי אף בגלל האמנציפציה. כתוצאה מכך, יהודים ובעיקר המשכילים שבהם מתחילים לחפש פתרון לאומי למצוקותיהם- הקמת מדינה יהודית עצמאית. השפעה זו באה לידי ביטוי בקטע במילים: "הכרה זו קיבלה חיזוק על ידי עמדת העמים, שפלטו את היהודים מקרבם בתור יסוד זר..... והבליטו את ההבדלים, האמתיים או המדומים, שבינם לבין היהודים". דברים אלה מחדדים את העובדה כי האכזבה מהאמנציפציה חידדה עבור היהודים את זרותם בחברה באירופה. כשלוך האמנציפציה חידד עבור היהודים את ייחודם ואת העובדה כי רק מדינה עצמאית של יהודים תאפשר ליהודים להיות אזרחים סוג א' בארצם. אזרחים ללא תחושת ניכור, זרות ונידוי.

- **השפעת רעיונות הרומנטיקה-** בקטע נכתב: " רעיון הלאומיות חינך את כל עמים להכרת ערך עצמם, לימד את העמים לראות את תכונותיהם המיוחדות.... ונטע בלבם את הרצון העז לעמוד ברשות עצמם". דברים אלה בראשית הקטע מבטאים את השפעת רעיונות הרומנטיקה שהתפתחו באירופה וחלחלו את החברה היהודית. התנועה הרומנטית מתרפקת על העבר, על המסורת, על גיבורי עבר, אגדות עם, מעשי גבורה. כל אלה הם מאפיינים ורעיונות המייחדים כל עם וכאשר הם חלחלו גם לחברה היהודית ולהכרת הייחודיות של העם היהודי, הם הובילו לשאיפה להקמת מדינה עצמאית.

סעיף ב'

- **השפעת רעיונות תנועת ההשכלה לצמיחתה של התנועה הלאומית באירופה:** במהלך המאה ה-18 התפתחה באירופה תנועת ההשכלה. (מכונה גם תנועת הנאורות). את התנועה הובילו שורה של הוגי דעות (פילוסופים) ומשכילים (אינטלקטואלים) שיצאו נגד הסדר החברתי שהתקיים באירופה עד לאותה העת. לטענתם מקור הסמכות של השלטון נובע מהעם ולא מכוח החלטה אלוהית שהעניקה למלכים את הזכות לשלוט. תנועת ההשכלה ביטלה את סמכות הכנסייה לקבוע את דפוסי החיים וקבעה שהאדם כיצור תבוני- שכלתני (רציונאלי) הוא שיקבע ויעצב את חייו ולא סמכות אלוהית. לכל אדם מעצם היותו אדם יש **זכויות טבעיות**; חיים חרות שוויון וקניין שאינן תלויות בשלטון או באמונה דתית. רעיונות ההשכלה שימשו בסיס לצמיחת הלאומיות. בשם רעיונות ההשכלה הסתערו ההמונים על הבסטיליה (הכלא בו החזיק מלך צרפת את מתנגדיו), חיסלו את המלוכה בצרפת וחוללו את **המהפכה הצרפתית** (סיסמת המהפכנים "חרות", "שוויון", "אחוה" התבססה על רעיונות ההשכלה). השתלטות נפוליאון על חלקים נרחבים מאירופה גרמה להפצת רעיונות ההשכלה ולהתעוררות רגשות לאומיים בארצות הכבושות. גם המרד של המתיישבים בצפון אמריקה נגד אנגליה והקמת **ארצות-הברית** התבססו על רעיונות החרות ושלטון העם שמקורם בתנועת ההשכלה.

- השפעת כיבושי נפוליאון:** בתחילת המאה ה-19 השתלט נפוליאון בונפרטה שליט צרפת על כל מרכז ומערב אירופה. נפוליאון סייע להפצת רעיונות המהפכה הצרפתית בשטחים אותם כבש. הוא חיבר קובץ חוקים אזרחיים (קודקס נפוליאון) ובהם קבע את שוויון זכויות האזרחים בפני החוק ואת הזכות לקניין פרטי. העמים הכבושים הושפעו מרעיונות המהפכה הצרפתית שהדגישו את האפשרות לריבונות העם והדבר עודד את שאיפותיהם הלאומיות. השתלטות נפוליאון על מרבית שטחה של אירופה סייעה לצמיחת התנועות הלאומיות גם בהיבט נוסף. היא הובילה את העמים הכבושים להתקומם מול הכובש הזר וכך חידדה והדגישה את מאפייניהם הלאומיים.
- השפעת המהפכה התעשייתית:** במהלך המאה ה-19 עברה אירופה שינוי כלכלי – חברתי שהשפיע באופן דרמטי על האנושות כולה. שורה של המצאות ופיתוחים טכנולוגיים הפכו את החברה האירופית שהייתה עד לאותה העת חברה חקלאית לחברה עירונית מתועשת. הכנסת מיכון לחקלאות יצרה עודף ידיים עובדות. מיליוני בני אדם שפרנסתם נגדעה היגרו לערים בחיפוש אחר עבודה והפכו לפועלים בתעשייה.

ההצטופפות בערים האיצה את תהליכי הלאומיות. המעבר לעיר הגביר את תחושת הניתוק והניכור של האדם הבודד בסביבה שהייתה חדשה זרה ושונה באופן קיצוני מהחברה החקלאית בעלת האופי המשפחתי ממנה הגיע. כתוצאה ממצב זה חיפשו המהגרים לערים להשתייך למסגרת שתעניק זהות יציבה ותחושת ביטחון. הלאומיות סיפקה מענה מושלם לצורך זה.

המהפכה התעשייתית הובילה גם לתהליכי מודרניזציה שהתבטאו בהרחבת ההשכלה התפתחות התחבורה והתקשורת. גורמים אלו סייעו בהפצת הרעיונות הלאומיים החדשניים. מיליוני בני אדם שלמדו קרוא וכתוב נחשפו לרעיונות הלאומיים בעיתונות, בספרות ובשירה. גם התפתחות התעבורה באמצעות רשת מסילות ברזל שנפרשה בכל רחבי אירופה סייעה להפצה קלה ופשוטה של רעיון הלאומיות.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 3-4.

שאלה מספר 3- הפעילות הציונית בארץ-ישראל עד 1914

סעיף א'

במה תרמו הפעולות של הברון רוטשילד ובמה תרם המשרד הארצישראלי להתפתחות היישוב היהודי בארץ-ישראל:

- תרומת פעילותו של הברון רוטשילד: מהבחינה הכלכלית סייעו פקידי הברון למושבנות מאוד. הם ביססו את המושבות על ענף המטעים, שהיה ענף רווחי, שיפרו את שיטות העבודה, החדירו שיטות ניהול מודרני והעניקו לאיכרים בסיס כלכלי להמשך קיומם. בעצת פקידי הברון נשתלו כרמי גפניים, הוקמו שני יקבים לתעשיית יין (בראשון-לציון ובזיכרון-יעקב), ומפעלים לזכוכית, למשי ולבשמים.

• תרומת פעילותו של **המשרד הארצישראלי**: בקונגרס הציוני ה-8 (1907) הוחלט להקים ביפו את "המשרד הארצישראלי" שימש זרוע ביצועית של התנועה הציונית בארץ-ישראל. לתפקיד מנהל המשרד הארצישראלי מונה הד"ר **ארתור רופין** ותפקידו היה לנהל ולכוון את פעולות ההתיישבות בארץ-ישראל מטעם ההסתדרות הציונית. המשרד הארצישראלי הקים זרוע מבצעת – **חברת הכשרת הישוב** שנועדה לרכוש קרקעות בארץ ולהכשיר אותן להתיישבות יהודית. בין השאר רכשה חברת הכשרת הישוב את אדמות מרחביה, רוחמה, כפר אוריה, תל עדשים וקריית ענבים. המשרד הארצישראלי הקים גם חוות הכשרה חקלאיות לעולים בבן שמן, בחולדה ובמקומות נוספים. בפעולות אלה סייע המשרד הארצישראלי להתפתחות היישוב היהודי בארץ-ישראל כיוון שרכישת הקרקעות אפשרה להרחיב ולהאיץ את פעולות ההתיישבות בארץ. ההכשרה החקלאית שקיבלו העולים אפשרה להם לכבוש את העבודה במושבות ולדחוק את רגלי הפועל הערבי. כך הושג היעד של "כיבוש העבודה".

סעיף ב'

הפעילות של אליעזר בן יהודה להחייאת השפה העברית: למנהיגי התנועה הציונית היה ברור שלא תיתכן תחייה לאומית של העם היהודי ללא תחיית השפה העברית. את עיקר המאמץ להפיכת העברית לשפה מדוברת בארץ-ישראל הוביל אליעזר בן יהודה. ב-1899 הקים בן יהודה את "**ועד הלשון העברית**" שפעל להפיכת השפה העברית לשפה חיה ומדוברת. הוא הוציא לאור את העיתון העברי "**הצבי**" שנכתב בעברית ובו הציג את דעותיו ואת המילים החדשות שהמציא. מפעל חייו של בן יהודה היה המילון העברי הגדול "**מילון הלשון העברית הישנה והחדשה**" בו ריכז את כל אוצרות השפה העברית בכל שנות קיומה והוסיף את חידושיו הלשוניים. התפתחות השפה העברית ביישוב היהודי בארץ-ישראל סייעה לביסוס פעילותה של התנועה הציונית בארץ. השימוש בעברית כשפת דיבור יום-יומית ולא כשפת קודש בלבד כפי שהייתה עד לאותה העת סייע לחיזוק הלאומיות העברית. הקמתם של מוסדות חינוך שלימדו בלשון העברית סייעה להפצת השפה והנחלתה להמוני העולים ובכך חיזקה את המפעל הציוני בארץ-ישראל.

שאלה מספר 4- היישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

סעיף א'

שתי מטרות של השלטון העותמני, במדיניותו כלפי היישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה:

- **דאגה לצרכי הצבא התורכי**: המטרה העליונה של ג'מאל פחה הייתה להבטיח את צורכי האספקה של הצבא הטורקי שחנה בארץ-ישראל, גם אם מדובר בפגיעה קשה בהתיישבות היהודית.
- **דיכוי הלאומיות היהודית**: היהודים נחשבו בעיני הטורקים גורם לא נאמן. כמחצית מאנשי היישוב היהודי בארץ-ישראל החזיקו בנתינות מדינות אויב של תורכיה. השלטון הטורקי חשש שמיעוטים לאומיים ינצלו את מצוקתה של תורכיה במלחמה וינסו לזכות בעצמאות. מסיבה זו פעלו הטורקים נגד ההתיישבות הציונית בארץ-ישראל.
- **ניתוק הקשר בין יהודי ארץ-ישראל והמוסדות הציוניים באירופה**: חלק מההנהגה הציונית ישבה ברוסיה ובבריטניה שהיו אויבות של תורכיה במלחמה. ג'מאל פחה פעל לנתק את הקשר בין היהודים בארץ-ישראל וההנהגה הציונית כחלק מהמאבק בלאומיות היהודית.

דרכי הפעולה של ג'מאל פחה במדיניותו כלפי היישוב היהודי

- **סגר ימי:** כשפרצה מלחמת העולם הראשונה הכריזה ממשלת תורכיה על מצב חירום בכל רחבי האימפריה, על סגירת מיצרי הבוספורוס והדרדנלים (מעברים ימיים המקשרים בין הים השחור לים התיכון) בפני אניות זרות והטלת סגר ימי על חופי ארץ-ישראל. כך ניתק הקשר בין אירופה לארץ-ישראל. המושבות שעיקר פרנסתן היה הייצוא החקלאי לאירופה לא יכלו להמשיך ולייצא את תוצרתן ונקלעו למשבר כלכלי חמור. אנשי היישוב הישן לא יכלו להמשיך ולקבל את כספי החלוקה והגיעו לפת לחם.
- **מס מלחמה וקבלת האזרחות הטורקית:** הטורקים הטילו מס מלחמה כבד ביותר על היישוב היהודי ודרשו מאנשי היישוב, שרבים מהם היו בעלי נתינות זרה, לקבל את האזרחות העות'מאנית (להתעתמן) או להיות צפויים לגירוש מהארץ. עם קבלת האזרחות פעלו הטורקים לגייס את המתעתמנים לצבא. מי שסירב להתעתמן גורש מן הארץ בהוראת ג'מאל פחה.
- **ניצול משאבים:** הטורקים הפכו את הארץ לבסיס אספקה לצבא: הם חריומו מזון, בהמות עבודה, ומכוונות, ועקרו מטעים כדי להסיק את קטרי הרכבות שהובילו כוחות וציוד למאמץ המלחמתי. התוצאה הייתה משבר קשה ביותר במושבות.
- **גירוש:** בתחילת 1917 כשהחל הצבא הבריטי להתקדם מכוון מצרים לארץ-ישראל גירשו הטורקים את כל היהודים מדרום הארץ לצפונה, כיוון שהיהודים נחשבו אוכלוסייה עוינת (לרובם אזרחות רוסית, כאשר רוסיה היא אויבת של תורכיה במלחמה). הגירוש פגע קשות במושבות וביישוב היהודי בארץ (אפילו מת"א גורשו התושבים היהודים).
- **ביטול הקפיטולציות:** בארץ-ישראל הייתה נהוגה שיטת הקפיטולציות – הסכמים שנחתמו בין האימפריה העות'מאנית ומעצמות אירופה, ובהם הוענקו זכויות מיוחדות לאזרחים זרים. באמצעות הקפיטולציות הגנו הקונסולים של מעצמות אירופה על האינטרסים של אזרחיהן. עם פרוץ המלחמה הכריזה תורכיה על ביטול הקפיטולציות. עולים רבים שהגיעו לארץ-ישראל מאירופה היו בעלי אזרחות זרה ונהנו עד לאותה העת מהגנה באמצעות הקפיטולציות. כעת נחשפו העולים לשרירות ליבו של השלטון הטורקי המושחת והאכזר.
- **רדיפת הפעילות הציונית:** בהוראת ג'מאל פחה נאסרה השמירה העברית במושבות ונאסר על יהודים לשאת נשק. הטורקים פעלו לדכא כל מאפיין לאומי-יהודי: נאסר השימוש בעברית במכתבים ובשלטים, נאסרה הנפת הדגל הציוני ושימוש בבולי הקרן הקיימת לישראל, פעילותו של הבנק הציוני (אפ"ק – Anglo Palestine Company) שותקה, נאסרה מכירת קרקעות ליהודים ובתי הספר חויבו ללמד את השפה הטורקית. השלטון הטורקי רדף את מנהיגי היישוב וגירש רבים מהם. בין השאר גורשו מהארץ דוד בן-גוריון, יצחק בן צבי, מניה וישראל שוחט, מנהל המשרד הארצישראלי הד"ר ארתור רופין ומנהיגים נוספים.

סעיף ב'

- **הוועד להקלת המשבר – דרך תגובה כלכלית:** עם פרוץ המלחמה הוקם בתל אביב "הוועד להקלת המשבר" שבראש ועמד מאיר דיזינגוף. הוועד דאג לאספקת הלחם וחלוקתו, סייע לחסרי עבודה וגייס כספים בחו"ל לסייע לשוב. הוועד הקים גם מטבחים ציבוריים בהם נתנו לנצרכים ארוחות במחיר סמלי. הוועד להקלת המשבר פעל בדרך הסיוע הכלכלי לנוכח המשבר החמור שנוצר במשק היהודי עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.
- **פעילותה של מחתרת ניל"י – דרך תגובה צבאית:** כתוצאה מהחמרת היחס הטורקי החליטה קבוצה מאנשי הישוב ובראשם אהרון אהרונוסון מזיכרון יעקב להקים מחתרת שתעביר ידיעות מודיעיניות לבריטים ותסייע להם לשחרר את הארץ מהכיבוש הטורקי. במחתרת שקמה בזיכרון יעקב היו כ-40 חברים והיא נקראה בראשית יבותנל"י (נצח ישראל לא ישקר). ב-1915 תקפה את הארץ מכת ארבה קשה ואהרונוסון מונה על ידי השלטונות הטורקיים להוביל אתה מאבק בארבה בתוקף תפקידו כאגרונום. אהרונוסון וחברים נוספים במחתרת אספו מידע מודיעיני בעל ערך רב על פריסת כוחות הצבא הטורקי בארץ, כאשר אהרונוסון מנצל את תפקידו לנוע בחופשיות ברחבי הארץ. המידע שנאסף הועבר למודיעין הבריטי וסייע לצבא הבריטי לפרוץ את הקוויים הטורקיים בחזית באר-שבע, ולא בחזית עזה, שם נערכו הטורקים למתקפה הבריטית. מחתרת ניל"י פעלה לסייע צבאית לבריטים במטרה לסלק את התורכים מארץ-ישראל לנוכח יחסם העוין ליישוב היהודי.

פרק שלישי- ממדינת מקדש לעם הספר

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 5-7.

שאלה מספר 5- ההלניזם והחברה ביהודה

סעיף א'

הצג שניים מהמאפיינים של התרבות ההלניסטית:

- **מעמדו ותפקידו של המלך:** במקדוניה ממנה יצא אלכסנדר מוקדון לכבוש את המזרח שלטו מלכים, אך המלך לא היה שליט כל יכול. מקובל היה לראות במלך אישיות ציבורית המוגבלת על-ידי החוק והמדינה. ביוון התנהלו חלק מהפוליס באופן דמוקרטי (הדוגמה המפורסמת ביותר לדמוקרטיה ביוון העתיקה היא הפוליס אתונה, אך היו גם פוליס (poleis) רבות לא דמוקרטיות דוגמת ספרטה).
- במזרח נחשב המלך לאל או לבן אל ולכן זכה לכבוד הניתן לאלים (לדוגמה: פרעה שליט מצרים נחשב לאל אשר בו תלוי היקום והוא מכוון את הסדר העולמי).
- השינוי במעמדו ובתפקידו של המלך מתחולל בימיו של אלכסנדר מוקדון שהכתיר את עצמו לאל. הפיכתו של אלכסנדר לאל שירתה את רעיון מיזוג התרבות היוונית ותרבות המזרח כי בצעד זה הראה אלכסנדר שהוא מקבל עליו את תרבות המזרח.

המלכים ההלניסטיים שבאו בעקבות אלכסנדר מוקדון אימצו את המסורת שהייתה נהוגה במזרח ומעמדם היה דומה למעמד אל. בתפיסה ההלניסטית רצון המלך הוא החוק, אסור למרוד בו, המדינה היא רכוש ויש לקיים פולחן לכבודו. הוצבו פסלים במקומות קדושים בדמותו של המלך, הועלו קורבנות לכבודו והפרת הוראותיו נחשבה חטא דתי. עם זאת, המלך ההלניסטי לא נחשב עריץ כמו מלכי המזרח אלא מי שמשמש רועה לעמו. כלומר המלך הוא אדם נאור המעמיד את טובת נתיניו מעל לטובתו האישית.

- **הפוליס ההלניסטית:** הפוליס ההלניסטית הייתה שונה מהפוליס היוונית הקלאסית. ביוון היו מאות ערי פוליס עצמאיות (לדוגמה: אתונה וספרטה) שהתנהגו כמדינות בזעיר-אנפין. בניגוד ליוון לא היו הפוליס ההלניסטיות עצמאיות, וקיומן היה תלוי בראש ובראשונה בחסות הצבאית שניתנה על-ידי המלך שהבטיח את שליטתו בהן באמצעות מינוי נושאי המשרות הציבוריות והצבת כוחות צבא בתחומי העיר. הפוליס ההלניסטית, בניגוד לזו היוונית, גם לא הייתה דמוקרטית.

- **השפה היוונית:** בפוליס ההלניסטית הונהגה השפה היוונית. בעקבות הכיבוש היווני של ארצות המזרח הפכה הלשון היוונית לשפה הרשמית המדוברת ולשפת התרבות בכל העולם ההלניסטי. בעיקר אימצו את היוונית בני המעמדות הגבוהים באזורים הכבושים שרצו לשמור על עוצמתם תחת השלטון החדש ולהשתייך לתרבות העולמית המתפשטת. גם החינוך בפוליס ההלניסטית נעשה ביוונית. תושבי המזרח אימצו שמות יוונים והיצירות הספרותיות המקומיות נכתבו ביוונית. אחת הדוגמאות לחדירת השפה היוונית למזרח היא תרגום התורה ליוונית המכונה "תרגום השבעים".

- **הדת והפולחן:** בפוליס ההלניסטית נוצר מיזוג בין הדת והפולחן היווניים והמחשבה הדתית של המזרח. אלים מקומיים קיבלו דמות של אל יווני והפולחן לאלים אלו נעשה במקדשים שנבנו בדגם יווני. את החגים המוקדשים לאלים חגגו בפאר רב, בתהלוכות, במשחקים ספורטיביים שהוקדשו לאלים ובהקרבת קורבנות. השפעת המזרח בפוליס ההלניסטית השתקפה בפולחן המלך שקיבל מעמד של אל.

מדוע הייתה התרבות ההלניסטית מוקד משיכה לרבים:

- התרבות ההלניסטית הייתה תרבות פתוחה המוכנה לקבל לתוכה את כל מי שהיה מעוניין לאמץ את ערכיה ללא הבדלי דת או מוצא אתני.
- העולם ההלניסטי פתח אפשרויות כלכליות חברתיות ותרבותיות חדשות בפני העמים אליהם חדר, וחלק מהם, בעיקר בני השכבות הגבוהות, החלו לאמץ את ערכיו. בני השכבות הגבוהות, האצילים וחלק מהכוהנים, אימצו את **השפה היוונית** כיוון שהדבר אפשר להם לבוא במגע עם השליטים היווניים, לסחור עימם ולהבטיח את מעמדם הגבוה.

סעיף ב'

שתי השפעות של התרבות ההלניסטית על החברה ביהודה:

- השפעת המפגש עם ההלניזם על אופייה של החברה היהודית בתחום **התרבות והחינוך**: ניתן להבחין במגוון רחב של תחומים בהם הושפעה התרבות היהודית מהמפגש עם התרבות ההלניסטית. בני השכבות הגבוהות, האצילים וחלק מהכהנים, אימצו את **השפה היוונית** כיוון שהדבר אפשר להם לבוא במגע עם השליטים היווניים, לסחור עימם ולהבטיח את מעמדם הגבוה. גם אימוץ **שמות יווניים** בידי יהודים מעיד על ההשפעה התרבותית שיצר המפגש עם התרבות ההלניסטית. כך נטלו יהודים לעצמם שמות יווניים כמו יאסון, חוניו, מנלאוס, וקפלוס. **יצירות יהודיות תורגמו ליוונית** ובהן מגילת אסתר והתנ"ך ("תרגום השבעים") ו**מילים יווניות** כגון "סימפונייה" "סנהדרין" ו"אפיקומן" חדרו לשפה העברית. תרגום התורה ליוונית מעיד על העומק והעוצמה של אימוץ התרבות היוונית, עד למצב בו לא יכלו היהודים לקרוא את התנ"ך בעברית. בני העשירים היהודים החלו ללמוד במוסדות החינוך היווניים **הגימנסיות והאפיביון** שם עסקו ב**טיפוח תרבות הגוף ובתחרויות ספורט** בערום כמיטב המסורת היוונית.
- השפעת המפגש עם ההלניזם על אופייה של החברה היהודית בתחום **הדת**: היהדות היא דת **מונותיאיסטית** המאמינה באל אחד, בורא היקום, נצחי, חסר גוף, פנים וצורה. תפיסה דתית זו מנוגדת לחלוטין לתפיסה האלילית שאפיינה את התרבות היוונית. היוונים האמינו בריבוי אלים (פוליתאיזם) שחלקם מצויים בצמרת האלים (באולימפוס) וחלקם עוצמתם נחותה. לאלים היווניים יש צורות אנושיות, חולשות של בני אנוש, הם אינם כל-יכולים ונתונים לתהפוכות הגורל.

בתקופת שלטון בית תלמי בארץ-ישראל המשיכו היהודים להיות נאמנים לחוקי האבות ולתורת משה. אך לקראת סוף תקופת שלטון בית תלמי ובייחוד לאחר הכיבוש הסלווקי הואץ תהליך ההתייוונות שמצא את ביטויו בהתרחקות מתורת ישראל. כאשר כבש המלך הסלווקיאנטיוכוס השלישי את ארץ-ישראל בשנת 200 לפני הספירה הוא העניק ליהודים **כתב זכויות** בו הובטח המשך המשטר המסורתי של ירושלים: **שמירת חוקי האבות היהודיים**, המשך עליונותו של מעמד הכהונה בחברה היהודית, פטור מתשלום מיסים למלכות במשך שלוש שנים והכרזה על כוונתו לשקם את ירושלים שנפגעה במלחמה. כאשר עלה אנטיוכוס הרביעי לכס המלוכה (175 לפני הספירה) פעל הכוהן הגדול (יאסון) שהושפע מהתרבות ההלניסטית להקים בירושלים פוליס יוונית בשם "אנטיוכיה" ולבנות בה גימנסיון ואפיביון. המלך אנטיוכוס הרביעי **ביטל את כתב הזכויות** שהעניק אביו אנטיוכוס השלישי ליהודים ובמקומם התקבלה חוקה חדשה ל"אנטיוכיה": חוקת הפוליס היוונית. ביטוי לכך ניתן בבניית הגימנסיון והאפיביון שהיו שני המוסדות החשובים ביותר בכל עיר יוונית שביטאו את אימוץ התרבות ההלניסטית בפוליס. בכך נוצרה פגיעה בקדושתה של העיר ירושלים.
- השפעת המפגש עם ההלניזם על אופייה של החברה היהודית בתחום **אורחות חיים**: חדירת התרבות ההלניסטית לארץ-ישראל השפיעה מאד על אורח החיים של היהודים. בני השכבות הגבוהות, האצולה והכהונה, נטו לאמץ את אורח חיים ראוותני כמקובל בקרב האליטה ההלניסטית. הכוח והכסף הפכו לדברים העיקריים ואילו המסורת והמוסר היהודיים נדחקו לקרן זוית. דוגמה מובהקת לאימוץ אורח החיים ההלניסטי מצויה בסיפורו של **בית טוביה**. בתקופת

שלטון בית תלמי הקימו התלמים מושבה צבאית בעבר הירדן והעמידו בראשה את טוביה, יהודי ממשפחה מיוחסת. משפחת טוביה הפכה לאחת המשפחות העשירות ורבות ההשפעה בארץ-ישראל. בזכות קשריה עם השלטון התלמי הצליחה המשפחה לקבל את המינוי לגבות מיסים עבור המלך התלמי בכל ארץ-ישראל ודרום סוריה. בני משפחת טוביה אימצו לעצמם את סגנון הלבוש היווני, שמות יוניים, כתיבה ביוונית ואף שימוש בביטוי "תודה רבה לאלים" במכתבים, ביטוי המהווה כפירה מוחלטת בדת היהודית.

ביטוי נוסף לאימוץ אורח החיים ההלניסטי ניתן לראות בהשתתפות נציגים יהודים מארץ-ישראל במשחקים הספורטיביים שנערכו אחת לחמש שנים בעיר צור. משחקים אלו נערכו בערום בהתאם למסורת היוונית ובניגוד מוחלט למסורת היהודית המקפידה על צניעותו של האדם.

בניגוד למגמת ההתייוונון שפשטה בקרב השכבות הגבוהות ניתן להבחין במגמה הפוכה בקרב פשוטי העם: סופרים, איכרים, סוחרים זעירים ובעלי מלאכה שהקפידו על שמירת המסורת היהודית והתנגדו לתהליכי ההתייוונון. דוגמה להתנגדות לתהליכי ההתייוונון ניתן למצוא בספר "**חוכמת יהושע בן סירא**" בו תוקף בן סירא את התפיסה היוונית המדגישה את גזרת הגורל בניגוד לתפיסה היהודית הרואה בהתנהגותו של האדם את הסיבה להתרחשותם של אירועים.

- השפעת המפגש עם ההלניזם על אופייה של החברה היהודית בתחום **מפעלי בנייה**: תהליך ההתייוונון השפיע גם על סגנון הבנייה בארץ-ישראל. בית טוביה בנה ארמון מפואר בעבר הירדן המזרחי [ממערב לרבת עמון, ירדן] בסגנון הלניסטי: עמודים גבוהים המעוטרים בסגנון יווני וקישוטי חיות בחזית המבנה. בירושלים הוקמו גימנסיון ואפביון – בתי ספר בסגנון יווני.

- השפעת המפגש עם ההלניזם על אופייה של החברה היהודית בתחום **אופי ההנהגה**: מתקופת שלמה המלך שימשו בכהונה הגדולה בירושלים כוהנים **מבית צדוק** בלבד. הכהן הגדול היה מנהיגה הרשמי של האומה היהודית בארץ-ישראל. נוסף על תפקידו כראש בית המקדש הוא היה אחראי לגביית המיסים ולייצוג העם בפני השלטון. משרת הכהן הגדול הועברה בירושה מאב לבן. בתקופתו של **אנטיוכוס הרביעי** [175 – 164 לפני הספירה] התרחש זעזוע עמוק במינוי הכהן הגדול שעתיד היה להשפיע על כל מערכת היחסים עם השלטון הסלווקי. אנטיוכוס החליט להדיח את הכהן הגדול **חוניו השלישי** ולמנות במקומו את אחיו **יאסון** שהציע למלך סכומי כסף גדולים יותר כמיסים. לפעולה זו היו מספר השלכות חשובות. **ראשית**, זו הפעם הראשונה בה ממנה גורם זר מחוץ לעם היהודי את בעל המשרה החשובה והקדושה ביותר ביהודה. **שנית**, בעקבות המינוי הפך הכהן הגדול לפקיד המקבל הוראות מהמלך הנוכרי היכול גם להדיחו מתפקידו אם יחפוץ בכך. **שלישית**, המשרה ניתנה תמורת בצע כסף ולכן נפגמה קדושתה.

מדוע נאבקו החסידים בהשפעות של התרבות ההלניסטית?

החסידים התנגדו לתהליך ההתייוונון משום שתהליך זה גרם לפגיעה באורח החיים היהודי ובחוקי התורה. מנהגים הזרים לרוח התורה נכנסו לחברה היהודית, מעמד הכהונה נפגע קשות, כספי המקדש נבזזו, ירושלים הפכה לפוליס הלניסטית ותוקפם של חוקי האבות בוטל.

שאלה מספר 6- התמודדות עם חורבן בית המקדש

סעיף א'

בית הכנסת, לימוד התורה והמצוות כתחליף לבית המקדש שחרב

כדי להתמודד עם השבר שנוצר בעם היהודי כתוצאה מחורבן בית המקדש ולתת מענה לצורך להמשיך ולקיים את המצוות קבעו רבן יוחנן בן זכאי וחכמים את בית הכנסת כמוקד פולחן חלופי לעבודת הקודש. מהמקורות ידוע לנו שבתי כנסת התקיימו בימי הבית השני עוד לפני החורבן כמוקד פולחן מקביל ומשלים לבית המקדש. רבן יוחנן בן זכאי וחכמי הדור קבעו כי בתי הכנסת מהווים תחליף לבית המקדש שחרב מעין "בית מקדש מעט" והתפילה הועמדה במרכז עבודת הקודש במקום הקרבת הקורבנות. בית הכנסת שימש גם מקום ללימוד תורה בצוותא ולפרוש התורה. בנוסף, נקבע, שהתשובה, התפילה, ועשיית חסדים יכולים לבוא במקום הקרבת הקורבנות בבית המקדש כדרך לכפרה על עוונות.

סעיף ב'

שתי תקנות שתיקנו חכמי יבנה במטרה להתמודד עם משבר החורבן:

- **גיור:** בתקופה בה התקיים בית המקדש היה מקובל שכל גוי הרוצה להתגייר חייב לא רק לעבור ברית מילה, לטבול ולהתחייב לחיות כיהודי, אלא גם להקריב קורבן. בעקבות חורבן הבית לא ניתן היה להמשיך ולהקריב קורבנות ואז עלתה השאלה מה דינם של גויים הרוצים להתגייר? רבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה לפיה גוי הרוצה להתגייר צריך להפריש כסף לצורך הקורבן כך שאם וכאשר ייבנה בית המקדש יוכל להביא את הקורבן.
- **תקיעה בשופר בראש השנה:** בראש השנה שחל בשבת נהגו הכהנים לתקוע בשופר רק בבית המקדש. התקיעה בשופר הייתה חלק מטקס הקרבת הקורבנות של ראש השנה. לאחר החורבן עלתה השאלה מה דינה של התקיעה בשופר בראש השנה, שהרי הקרבת הקורבנות התבטלה. רבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה שמותר לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת – רק במקום שיושב בו בית הדין הגדול. הדבר חיזק את מעמדה של יבנה, בה ישב בית הדין הגדול, כמרכז היהודי שלאחר החורבן.
- **ברכת כוהנים:** הכהנים בבית המקדש נהגו לברך את העם בברכה המכונה ברכת כוהנים. הכהנים נהגו לשרת בבית המקדש יחפים וכך נהגו גם כאשר ברכו את העם. רבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה המשווה את מעמדה של ברכת כוהנים בבית הכנסת למעמדה של הברכה שהייתה נהוגה בבית המקדש. בצעד זה קבע רבן יוחנן בן זכאי שמה שאפשרי אחרי החורבן, בלא קורבנות ובלא המקדש, אינו נחות ממה שהתקיים בעת קיום המקדש, אפילו כשמדובר בעבודתם של הכהנים.
- **נטילת ארבעת המינים:** נטילת ארבעת המינים הייתה חלק מטקס שהתקיים בבית המקדש בחג הסוכות במהלכו נהגו לשאת את ארבעת המינים [לולב, אתרוג, הדס וערבה] ולהקיף את המזבח. טקס זה התקיים בבית המקדש בכל שבעת הימים של חג סוכות, ומחוץ לבית המקדש נטלו לולב רק ביום החג הראשון, כיוון שהיהודים ראו את עיקר המצווה בנטילת לולב בבית המקדש. רבן יוחנן בן זכאי קבע כי כל אדם בכל יישוב ייטול לולב במשך שבעה ימים בחג הסוכות, כזכר

למקדש. בכך ביקש רבן יוחנן בן זכאי לעצב מחדש את היהדות ולמלא את החלל שנוצר בעקבות החורבן, ובו בזמן לשמור על התקווה לבניית בית המקדש.

- **קביעת לוח השנה:** לוח השנה היהודי היה נקבע בבית מקדש. לאחר החורבן קבע רבן יוחנן בן זכאי שלוח השנה ייקבע ביבנה. העברת הסמכות לפסוק בכל הנוגע לקביעת לוח השנה וחגי ישראל ליבנה נועדה לקבע את מעמדה כתחליף לבית המקדש שחרב.
- **אכילת תבואה חדשה:** בימי המקדש היה נהוג שאין לאכול מן התבואה החדשה באביב עד שלא מקריבים חלק מן התבואה בבית המקדש. עם חורבן הבית עלתה השאלה כיצד יש לנהוג בתבואה החדשה? רבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה לפיה התבואה מותרת בשימוש מהיום שלמחרת היום שבו היו מביאים את העומר לבית המקדש.

שאלה מספר 7- מרד בר-כוכבא

סעיף א'

גורמים למרד בר כוכבא:

גורם הקשור למדיניות השלטון הרומי:

- התגברות המתח בין השלטון הרומאי ליהודים בשנת 117 לספירה התמנה הדריאנוס לקיסר האימפריה הרומית. הקיסר הדריאנוס נחשב שליט משכיל ונאור שהעריך את התרבות היוונית. שאיפתו הייתה להעניק אופי (צביון) אחיד לאימפריה ברוח התרבות היוונית – הלניסטית שאותה העריך. רצונו של הדריאנוס לחזק את היסוד היווני בשטחים הנתונים לשליטת האימפריה הרומית וליצור אימפריה בעלת צביון יווני מאוחד בהייקחו חלק כל נתיני האימפריה בפולחן אלילי, ולא בפולחנים שונים, התנגש עם אמונתם המונותאיסטית של היהודים והוביל אותם למרוד.
- איסור עריכת ברית מילה: הקיסר הדריאנוס הטיל איסור על היהודים למול את בניהם. המילה נתפסה בתרבות ההלניסטית כמעשה לא אנושי הפוגע באידיאל היווני שלגוף האדם. מקורות רומיים טוענים שגזירת המילה הייתה בלתי נסבלת בעיני היהודים והיא שדחפה אותם למרד.
- השאיפה להפוך את ירושלים לעיר אלילית: הדריאנוס תכנן להקים עיר אלילית חדשה על חורבות ירושלים בשם איליה קפיטולינה ולבנות בה מקדש לאל יופיטר. היהודים ראו בהחלטה של הדריאנוס את סתימת הגולל על התקוות להקמה מחדש של בית המקדש ושיקום ירושלים החרבה ולכן החליטו למרוד.

גורם הקשור לחברה היהודית:

- תקוות משיחיות: לאחר חורבן בית המקדש החלו תקוות לגירוש הרומאים מארץ-ישראל והחזרת הריבונות ליהודים. הופעת בר-כוכבא שזכה לתמיכתו של רבי עקיבא שראה בו "מלך המשיח" עודדה את התקוות לייסוד מלכות שמים – ביאת המשיח, שיגאל את עם ישראל מהשעבוד הרומאי. התקוות המשיחיות שהתגלמו בדמותו של בר-כוכבא דחפו את היהודים למרד.
- המצב הכלכלי הקשה ביהודה: מאז חורבן הבית הורע מצבם של היהודים. אדמות רבות הופקעו וחולקו לחיילים רומאים ולמשתפי פעולה עם הרומאים. על היהודים הוטל מס מיוחד – "מס

היהודים" וגזרות נוספות כגון החובה לספק מזון לרומאים ולבצע עבודות כפייה עבור השלטון הרומי. מצבם הכלכלי הקשה של היהודים דחף אותם למרוד ברומאים.

סעיף ב'

השפעות של כישלון המרד על המשך הקיום היהודי בארץ-ישראל:

- **ירידה מהארץ:** בעקבות כישלון מרד בר-כוכבא התרחשה ירידה גדולה מהארץ. מרבית העוזבים עברו לבבל שהייתה מחוץ לגבולות האימפריה הרומית ובה ישבה קהילה יהודית מבוססת מתקופת הבית הראשון. מהמקורות היהודיים עולה לראשונה ניסיון של יהודי בבל להתחרות ביהודי ארץ-ישראל על הבכורה בעולם היהודי. חכמים יהודים בבבל ניסו להעביר לסמכותם את עיבור השנה וקביעת ראשי החודשים שהיו עד לאותה העת בסמכות חכמי ארץ-ישראל. אמנם הניסיון נכשל, אך הדבר מעיד על הפיחות שחל במעמדה של ארץ-ישראל כמנהיגת העולם היהודי. לירידה מהארץ היה היבט נוסף; לראשונה מאז תקופת החשמונאים הפכו היהודים למיעוט בארצם.
- **התפתחות מושג הגבורה של "מקדשי השם":** בתקופה זו נוצר המושג של "מקדשי השם" – תלמידי חכמים שהיו מוכנים להיהרג ובלבד שיקיימו את המצוות. הם הומתו בעינויים קשים כיוון שהתעקשו ללמד תורה בפומבי או להמשיך במילת הבנים. כך נוצר המושג "עשרת הרוגי מלכות", על שם עשרה מגדולי החכמים שהוצאו להורג בידי הרומאים כיוון שקיימו את מצוות הדת היהודית בניגוד לגזרות שקבע הדריאנוס. בהתאם למקורות היהודיים אחד מהרוגי מלכות היה גם רבי עקיבא.
- **עליית המרכז היהודי בגליל:** הגליל ותושביו לא השתתפו במרד ולכן החורבן וההרס שסבלה יהודה לא התרחשו בצפון ארץ-ישראל. מסיבה זו עבר מרכז היישוב היהודי מיבנה לגליל ומוסדות ההנהגה – הנשיאות והסנהדרין – שבראשם עמד שמעון בן גמליאל החלו לפעול בגליל.
- **השלמה עם אובדן הריבונות היהודית וקבלת השלטון הרומאי:** כישלון מרד בר-כוכבא הוביל לזניחת דרך המאבק בכובש וקבלת הלגיטימיות של השלטון הרומאי. השלמה זו מצאה את ביטוייה בביטוי "דינאדמלכותאדינא" – דין (חוק) המלכות (השלטון) הוא הדין (החוק) המחייב.

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם

שאלה מספר 14

מאפיינים של תופעת הלאומיות המודרנית:

חברתית

- **תחושת שייכות ונאמנות ללאום המשותף:** תחושה זו גישרה על-פני ההבדלים הכלכליים, החברתיים והמסורות האזוריות השונות של חברי הלאום.

תרבותית

- **הזהות הלאומית התגבשה סביב טריטוריה משותפת – מולדת:** ההתלכדות הלאומית התגבשה, בדרך כלל, סביב טריטוריה שנקראה מולדת. סביב המולדת התגבשו: מסורות, דפוסי פולקלור

מגוונים, סיפורים ואגדות עם שהועברו מדור לדור, זיכרונות, הסכמות והסברים לגבי אירועים מעצבים ומכוננים (למשל מלחמות), סמלים, ביטויי שפה משותפת רשמית ומדוברת.

- **בניית זהות לאומית משותפת באמצעים שונים:** הלאומים השונים פעלו להחיות מסורות עממיות, ליצור תרבות משותפת המורכבת מסמלים, מיתוסים, סיפורי עם, טיפוח השפה, הדגשת הזיכרון ההיסטורי המשותף, שייכות דתית משותפת, טיפוח אתרי זיכרון, שירים עממיים, תלבושות מסורתיות ומאכלים מסורתיים.

פוליטית

- **השאיפה של הלאום לבטא את עצמו באמצעות הקמת מדינה עצמאית:** במישור הפוליטי התגבשה הדרישה לאחד וליחד את בני הלאום במסגרת מדינה ריבונית עצמאית.
- **ערעור על הלגיטימיות של מוקדי כוח קודמים בשלטון:** התנועות הלאומיות יצאו נגד מוקדי הכוח שניהלו עד לאותה העת את הפוליטיקה במדינה: שושלות מלוכה, האצולה והכנסייה. הדרישה הייתה להעביר את מוקדי העוצמה ואת השלטון ללאום – לעם.

שאלה מספר 15

השפעת האמניסיפציה על צמיחתה שלהלאומיות היהודית במאה ה-19: במרכז ובמערב אירופה קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק-אמניציפציה. היהודים השתלבו בחברה הכללית וקיוו להפוך לאזרחים שווים במדינותיהם, אך בתוך זמן קצר התברר שלמרות שוויון הזכויות נמשכת אפליית היהודים ובפועל הם נחשבים "אזרחים סוג ב'". רבים מהיהודים ובעיקר המשכילים שבהם מתחילים לחפש פתרון לאומי למצוקותיהם- הקמת מדינה יהודית עצמאית.

שאלה מספר 16

תוכנה של תוכנית באזל בשנת 1897 יזם הרצל את כינוס הקונגרס הציוני הראשון בעיר באזל שבשווייץ. לקונגרס הגיעו 197 נציגים מרחבי העולם היהודי. בקונגרס גובשה "תוכנית באזל". מטרת התוכנית הייתה לקבוע דרכי פעולה מוסכמות לתנועה הציונית. בתוכנית באזל נקבעה **מטרת התנועה הציונית:**

הקמת בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל באופן חוקי בהתאם למשפט הבינלאומי.

בתוכנית באזל נקבעו מספר **אמצעים להגשמת המטרה:**

- יש ליישב את ארץ ישראל ביהודים חקלאים עובדי אדמה ואנשי תעשייה. [ציונות מעשית]
- יש להקים סניפים של התנועה הציונית בארצות מרכזיות שבהן יושבים היהודים, שיפעלו באופן חוקי לאסוף מקורות מימון להגירה היהודית לארץ ישראל, להתיישבות ולפעילות הציונית.
- יש להפיץ את הרעיון הציוני בקרב העם היהודי בארצות הגולה במטרה לחזק את הרגש הלאומי ואת התודעה הלאומית בקרב היהודים. [ציונות רוחנית]

- יש לבצע עבודת הכנה כדי לקבל את הסכמת המעצמות להגשמת התוכנית הציונית - יש לפעול להשגת צ'רטר. [ציונות מדינית]

חשיבותה של תוכנית באזל- לראשונה נקבעה לתנועה הציונית מטרה מוסכמת. לקונגרס בזל הגיעו נציגים יהודים מכל אירופה ומכל גווי התרבות היהודית והחלטה שהתקבלה קבעה יעד מוסכם על כולם. תוכנית בזל קבעה את המטרות ואת דרכי היישום של התנועה הציונית והכך שמה את היסודות להקמת בית יהודי לעם היהודי.

שאלה מספר 17

פעולה דיפלומטית של הרצל:

גישתו של הרצל הייתה שיש להתמקד בפעילות מדינית בזירה הדיפלומטית הבינלאומית כדי להשיג את אישור מעצמות התקופה להתיישבות יהודית בארץ ישראל באופן חוקי בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי. שאיפתו של הרצל הייתה להשיג צ'רטר- אישור התיישבות ליהודים באופן חוקי בארץ ישראל. לדעת הרצל ניתן להשיג את הצ'רטר ממעצמות אירופה באמצעים דיפלומטיים. נאמן לתפיסה זו החל הרצל בפעילות דיפלומטית קדחתנית מיד עם תום הקונגרס הציוני הראשון במטרה להשיג את הצ'רטר המיוחל.

המגעים עם הגרמנים והעות'מאניים

היעד המרכזי בשנים הראשונות לפעילותו הדיפלומטית של הרצל היה האימפריה העות'מאנית ששלטה בארץ ישראל. הרצל קיווה להשיג מהטורקים צ'רטר להתיישבות יהודית אוטונומית בארץ ישראל. הרצל ידע שלקיסר הגרמני השפעה רבה על הסולטן הטורקי ולכן ניסה להיפגש עם הקיסר ולהשיג באמצעותו גישה לחצר הסולטן.

באוקטובר 1898 נסע הרצל לתורכיה ונפגש שם לראשונה עם הקיסר הגרמני שהיה בדרכו לארץ-ישראל. הרצל ניסה לשכנע את הקיסר לתמוך בתכניותיו והציג שלושה נימוקים עיקריים ליתרונות שיצמחו לגרמניה במידה ותסייע לתנועה הציונית. **ראשית**, יציאת היהודים מגרמניה לארץ-ישראל תסלק מתחומי הקיסרות גורם שנתפס חתרני שכן יהודים רבים היו מזוהים עם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית שהתנגדה לשלטון. **שנית**, היישוב היהודי שיקום בארץ-ישראל יהיה בעל ברית נאמן לגרמניה ויסייע לה לבסס את תרבותה ואחיזתה במזרח-התיכון. **שלישית**, עזיבת היהודים את גרמניה תוביל להפחתת האנטישמיות. הקיסר שמע את הרצל והציע לו להעלות את רעיונותיו בכתב ולהיפגש עמו בשנית בירושלים.

כחודש מאוחר יותר נפגש הרצל שנית עם הקיסר הגרמני בירושלים, אך בפגישה זו הפגין הקיסר יחס קריר לרעיונותיו של הרצל ולמעשה נסוג מכוונתו לסייע לתנועה הציונית להשיג את אישור הטורקים להתיישבות יהודית בארץ ישראל. כישלון המגעים עם הקיסר הוביל את הרצל למסקנה שיש לפנות ישירות לסולטן הטורקי ולנסות ולקבל ממנו את הצ'רטר להתיישבות בארץ-ישראל.

במאי 1901, לאחר מספר ניסיונות שלא עלו יפה, הצליח הרצל להיפגש עם הסולטן הטורקי בקושטא (בירת האימפריה העות'מאנית) לשיחה שערכה כשעתיים. הרצל הציע לסולטן סיוע כספי לסילוק חובותיה של האימפריה העות'מאנית ובתמורה ביקש לאפשר לתנועה הציונית לקבל צ'רטר

להתיישבות יהודית בארץ ישראל בחסות הטורקים. הרצל הציג שני נימוקים עיקריים ליתרונות מהן תהנה האימפריה העות'מאנית עם הענקת הצ'רטר. **ראשית**, הישוב היהודי בארץ-ישראל יהיה נאמן לטורקים. **שנית**, ההתיישבות בארץ-ישראל תוביל לפיתוח הארץ בכוח תבונתם של היהודים. הרצל פנה לעשירי הממון היהודים בתקווה לגייס את הכסף הנחוץ לביצוע תכניתו, אך נתקל בסירוב מוחלט. למרות חוסר הצלחתו לגייס את ההון הדרוש שב הרצל ונפגש בשנית עם הסולטן הטורקי, אך בפגישה זו הבהיר הסולטן שבתמורה לכיסוי חובותיה העצומים של תורכיה הוא יאפשר התיישבות יהודית ברחבי האימפריה **פּרַט** לארץ ישראל ובתנאי שהתיישבות זו **לא** תהיה על בסיס לאומי. כמובן שהרצל דחה הצעה זו על הסף.

המגעים עם בריטניה

כחלק מההגירה היהודית הנרחבת ממזרח אירופה בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 נמלטו לבריטניה עשרות אלפי יהודים. הגירה נרחבת זו יצרה התנגדות בדעת הקהל הבריטית והפרלמנט הבריטי החליט להקים ועדה מלכותית שתבחן את היבטי ההגירה היהודית. הרצל הוזמן להעיד בפני הוועדה כמומחה להגירה יהודית. בעדותו הציע הרצל שבריטניה תאפשר התיישבות יהודית בשטחים שבשליטה בריטית הסמוכים לארץ ישראל: חצי האי סיני או קפריסין. בסופו של דבר לא יצאו תכניות אלו לפועל כיוון שהבריטים העריכו שצפויה התנגדות של תושבי האי קפריסין להגירה יהודית והתיישבות באזור אל-עריש שבסיני כרוכה בקשיים אקלימיים וטכניים: מחסור במים ובקרקעות המתאימות לעיבוד חקלאי.

שאלה מספר 18

הסיבות לעלייה לארץ ישראל בשנים: 1881-1914:

- **התגברות האנטישמיות באירופה:** בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה התגברה האנטישמיות באירופה. במזרח אירופה סובלים היהודים מפרעות אלימות (פוגרומים) ובמערב היבשת מופלים היהודים לרעה, למרות השוויון החוקי שניתן להם. מאורעות קשים כמו "הסופות בנגב" (1882) גירוש יהודי מוסקבה (1891) פוגרום קישינב (1903) ופרשת דרייפוס (1894-1906) הובילו את היהודים למסקנה שיש לנטוש את אירופה. חלק מהיהודים פנה לארץ-ישראל בתקווה להתחיל בחיים חדשים.
- **החמרת מצבם הכלכלי של יהודי מזרח אירופה:** המהפכה התעשייתית שהתרחשה במערב אירופה במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה הגיעה לרוסיה בשלהי המאה. הכלכלה הרוסית עוברת ממשק חקלאי פרימיטיבי-פאודלי למשק מתועש-קפיטליסטי. מרבית היהודים שחיו ב"תחום המושב" החלו נדחקים מענפים שונים במלאכה כתוצאה מתהליך התיעוש. במקביל הטיל השלטון הרוסי גזרות כלכליות על יהודים שנועדו לדחוק אותם מתחומי עיסוק שונים. גם יהודי רומניה סובלים מאפליה. החמרת מצבם הכלכלי של היהודים דוחפת רבים מהם לעלות לארץ-ישראל.
- **תוכנית אוגנדה ומותו של הרצל:** חלק מהעולים הגיעו לארץ-ישראל כתגובת-נגד לרעיון ההתיישבות באוגנדה. צעירים שתבעו עבודה מעשית בארץ-ישראל וראו ברעיון ההתיישבות

באוגנדה סכנה לתנועה הציונית רצו לקבוע עובדות בשטח ופנו לעלות ארצה. גם מותו של הרצל שגרם זעזוע קשה בתנועה הציונית והתחושה שדרכו המדינית-דיפלומטית הגיעה למבוי סתום השפיעו על ההחלטה של יהודים לנטוש את מקום מושבם, לעלות לארץ-ישראל ולהמשיך את תנופת העשייה.

- פרסומים של מתיישבים בארץ-ישראל שקראו לעלייה:** בשנת 1905 פרסם המחנך **יוסף ויתקין** שעלה לארץ בעלייה הראשונה "קול קורא" שהופנה ל"צעירי ישראל אשר ליבם לעמם ולציון". ויתקין קרא ליהודים צעירים בגולה להתארגן למען עלייה לארץ-ישראל ולהשקיע מאמצים לבנייתה של הארץ שאם לא כן עתיד המפעל הציוני להיות בסכנה. פרסומים ברוח זו הפיץ גם **אהרון דוד גורדון** מהבולטים שבעולי העלייה השנייה. פרסומיהם של ויתקין, גורדון ואישים נוספים מבין עולי העלייה הראשונה והשנייה הופצו בקהילות ישראל בגולה ועודדו צעירים יהודים לעלות לארץ-ישראל.